

ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ VE TÜRK HUKUK SİSTEMİ

Doç. Dr. Emine AKYÜZ (*)

Konuyu dört başlık altında inceleyeceğiz. Önce Çocuk Hakları Bildirisinin tarihçesi üzerinde duracağız, sonra Bildirinin ilkeleri ve bu ilkelerin Türk hukuk sistemine etkilerine ilişkin örnekler vereceğiz. Daha sonra da Çocuk Hakları Bildirisi açısından Türk hukuk sistemindeki eksiklikleri ele alacağız.

I. ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİNİN TARİHÇESİ

Çocuk Hakları Bildirisi Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 20 Kasım 1959'da kabul edilmiştir. Ancak, bu tarihli Bildirinin hazırlanmasına götüren görüşler ve çalışmalar yaklaşık dört yüzyıl gerilere kadar uzanır. 15. yüzyılın sonlarında İspanyol filozof Vives, çocukların korunmasına ilişkin ilkeler ortaya atmıştır. Bu ilkeler hukukî ilkelere çok eğitim ilkeleri niteliğindedir (1). 18. yüzyıl sonlarında İsviçre'li Eğitimci Pestalozzi, fakir çocukların sefaleti, eğitimsizlikleri sorununa değinmiş ve çocukların aile içinde ana baba tarafından eğitilmelerinin önemi üzerinde durmuştu (2). Onun fikirleri İsviçre Medenî Kanununa geniş ölçüde yansımıştır (3). 19. yüzyılda Dr. Budin analığın ve çocukluğun korunması hakkında fikirler ortaya atmıştır.

Uluslararası alanda çocukların korunması örgütünün kurulması fikrini ilk olarak 1894 yılında Jules de Jeune ortaya atmıştır (4). Paris Çocukları Koruma Cemiyeti İkinci Başkanı Eduard Julliet'in önerisi ile, çocukların korunması fikrine ilgi gösteren bazı Avrupa devletlerinin delegeleri 1911 yılında Paris'te özel bir toplantı yaptılar. Gençlik sorunları, çocukların ve annelerin korunması alanında uluslararası bir merkez kurul-

(*) Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bölümü Öğretim Üyesi.

ması yolunda ilk resmi teşebbüs ise 1912'de İsviçre'de görülüyor. Bu merkezin görevleri şunlardı: Dünya devletlerinin çocukların korunmasına ilişkin kanunlarını, tüzüklerini, önemli eserlerini toplamak, bu konudaki reformları bir yılda yayınlamak, vesayet, gençliğe ihtimam ve çocukların korunmasına ilişkin uluslararası bir anlaşma yapılmasını sağlamak (5).

Aynı yıllarda Belçika'da da benzer nitelikte çalışmalar yapılmıştır. 1913'de Brüksel'de «Uluslararası Çocukların Korunması Bürosu» nun kurulması amacı ile bir kongre düzenlenmiştir (6). Bu kongrede çocuk mahkemeleri, gençliği gözetim ve denetim altında bulundurma örgütü, evlilik dışında doğan çocukların vesayeti, çocuk ölümleri gibi çocuk sorunları tartışılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu alandaki çalışmalara ara verilmiştir. Savaşın bitmesinden sonra yine Belçika Hükümetinin öncülüğü ile 1921 yılında Brüksel'de ikinci bir kongre toplanmıştır (7). Bu kongre «Uluslararası Çocukları Koruma Birliği» nin kurulması ile sonuçlanmıştır (8).

Ancak, bütün bu görüş ve çalışmalara rağmen, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar çocukların haklarını kapsayan bir bildiri yayınlanmıştır. Bunda çocuğun genel olarak «insan» kavramı içinde düşünülmüş olması, yetişkinlerden ayrı haklara sahip olabileceğinin yeterince farkedilememiş olması etken olmuştur. 1776 ve 1789 tarihli İnsan Hakları Bildirileri, «herkes» in birtakım haklara sahip olduğunu vurgulamış, fakat değindiğimiz nedenlerle ayrıca çocuklara özgü haklardan söz etmemiştir.

I. Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da çocukların korunması sorunu her zamankinden fazla önem kazanınca, İngiliz Eglantyne Jebb'in «çocukları kurtarm» çağrısı ve bu yoldaki çabaları gerekli ilgiyi görmüş ve 1920'de Cenevre'de «Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği» adında özel bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt 1923 yılında «Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi» ni yayınlamıştır (9). Bu bildiri dünyadaki bütün çocuklara asgari bir ihtimam gösterilmelidir ilkesini esas almıştır (10).

Aynı yıllarda «Uluslararası Kadınlar Meclisi» de, her çocuğun bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişiminin sağlanmasından top-

lumun sorumlu olduğu ana fikrini işleyen beş maddelik bir belge yayınlamıştır (11).

Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği ve Kadınlar Meclisi'nin çabaları sonucu Milletler Cemiyeti «Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi» adı altında bir bildiri yayınlamayı kabul etmiştir. Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği tarafından 1923 yılında yayınlanan Bildiriden yararlanılarak hazırlanan ve Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen bu bildiri bir önsöz ve beş ilkedен oluşmuştur (12).

«Tüm ulusların erkek ve kadınları, insanlığın ırk, uyrukluk ve din ayırımı gözetmeksizin sahip olduğu en iyi şeyi çocuğa vermekle yükümlü bulduklarını «Cenevre Bildirisi» denilen bu Çocuk Hakları Bildirisi ile tasdik ederler».

1. Çocuk, bedenen ve ruhen doğal biçimde gelişmesine olanak sağlayan şartlar içinde bulundurulmalıdır.
2. Acıkan çocuk beslenmeli, hasta çocuk tedavi edilmeli, fikren geri kalmış çocuk eğitilmeli, yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmeli, terkedilmiş çocuk korunmalıdır.
3. Herhangi bir felâket anında yardım öncelikle çocuğa yapılmalıdır.
4. Çocuk hayatını kazanabilecek hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı korunmalıdır.
5. Çocuk yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adanacak bir ruh ve düşünce içinde yetiştirilmelidir.

Milletler Cemiyeti Genel Kurulu 27 Eylül 1934 tarihinde Çocuk Hakları Bildirisini yeniden onaylamıştır (13).

Birleşmiş Milletler Örgütü kurulduktan sonra çocukların korunması sorunlarını incelemek ve Milletler Cemiyetinin görevlerinin yeni örgüte aktarılması sorunları ile uğraşmak üzere «Sosyal Sorunlar Meclisi» meydana getirilmiştir. Bu meclis 3 Nisan 1950 tarihinde yaptığı bir toplantıda, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisindeki modern anlayışa göre yeniden düzenlenmesine karar vermiştir (14). İnsan Hakları Komisyonu ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisi tarafından 1947 yılında yeni bir tasarı hazırlanmıştır. Bu

tasarı Birleşmiş Milletlere üye devletlere görüşlerini almak üzere gönderilmiştir. Üye devletlerin bazıları, Çocuk Hakları Bildirisinin devletleri hukuki bakımdan bağlayıcı bir antlaşma şeklinde olması önerisinde bulunmuşlardır. Ancak üye devletlerin çoğunluğu, hukuki bakımdan bağlayıcı olmayan ve uygulama zorunluğu bulunmayan genel ilkeler şeklindeki bir bildiriye taraftar olduklarını bildirmişlerdir. Bu öneriler geldikten sonra hazırlanan tasarı 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1386 sayılı kararı ile «Çocuk Hakları Bildirisi» adı altında kabul edilmiştir (15).

II. ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİNİN İLKELERİ VE BU İLKELERİN TÜRK HUKUK SİSTEMİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN ÖRNEKLER

Çocuk Hakları Bildirisi bir önsöz ve 10 ilkeden oluşmaktadır. Bu bildirinin Türk hukuk sistemine etkisi iki biçimde ele alınabilir: 1) Çocuk Hakları Bildirisinin kabulünü sağlayan görüşlerin, fikirlerin, çalışmaların Türk hukuk sistemine etkisi. 2) Çocuk Hakları Bildirisinin kabulünden sonra ilkelerinin Türk hukuk sistemine etkisi.

Gerçekten, Çocuk Hakları Bildirisinin bir hukuk sistemine etkisini bu bildirinin oluşmasını sağlayan görüş, fikir ve çalışmalardan ayrı olarak incelemek doğru olmaz. Çünkü, Çocuk Hakları Bildirisi, önsözünde daha önceki çalışmalara atıf yapmakta ve 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisini zikretmektedir. Esasen 1959 Bildirisi bir öncekinin geliştirilmiş şeklidir.

İşte biz Çocuk Hakları Bildirisi derken sadece 1959 yılında kabul edilen bildiriye değil, bu bildiride yer alan ilkelerin oluşmasına katkıda bulunmuş görüşleri, çalışmalarını, daha önceki Çocuk Hakları Bildirisini anlıyoruz ve bütün bunların Türk hukuk sistemindeki etkilerini, yer alış biçimlerini inceleyeceğiz. Esasen 1959 Bildirisinden önce kabul edilmiş, fakat çocukların korunması alanındaki önceki görüşlerin derin izlerini taşıyan Türk Medeni Kanunu ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkındaki Kanun hükümlerini konumuz dışında tutmak mümkün değildir.

1928'da İsviçre'den alınan Medeni Kanun, 1910'larda hazırlanırken, çocukların korunması ile ilgili çeşitli görüş ve ilkeleri geniş ölçüde gözönünde tutmuştur. Böylece 1926 yılında Türk Medeni Kanunu kabul edilirken 1924 tarihli Çocuk Hakları Bildirisi ve onun oluşmasına neden olmuş önceki fikirler Türk hukukuna da bir ölçüde geçmiş oluyordu. Türkiye'nin başka bir kanunu değil de İsviçre Medeni Kanununu almasının çeşitli nedenleri arasında bu kanunun kadın ve çocuğun korunmasına geniş ölçüde yer vermiş olması önemli bir-yer tutar (16).

Aşağıda Çocuk Hakları Bildirisinin sırasıyla 10 ilkesi ve onların hukuk sistemimizdeki etkileri üzerinde duracağız :

Birinci ilke şöyledir :

«Her çocuk kendisinin ya da ailesinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dini veya herhangi bir düşüncesi, millî veya sosyal menşei, serveti, doğumu yüzünden hiç bir ayrıcalık gözetilmeksizin istisnasız bu bildiriye haklardan yararlanmalıdır.»

Bu ilke doğrultusundaki bir hükmü 1961 Anayasası'nın 12. maddesinde görmekteyiz. Bu maddeye göre, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ayrımı gözetilmeksizin «herkes» kanun önünde eşittir.

1973'te çıkarılan Millî Eğitim Temel Kanunu ise, konuyu eğitim eşitliği bakımından ele almıştır. Kanuna göre, eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiç bir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Medeni Kanunda da bu ilke yer almıştır. 8. maddesine göre, her fert medeni haklardan yararlanır. Kanun sınırları içinde kalmak şartıyla medeni haklara ve borçlara ehil olmakta herkes eşittir (17). 27. maddeye göre, çocuk sağ doğmak şartıyla, ana rahmine düştüğü andan itibaren medeni haklardan yararlanır. 23. maddeye göre, kimse medeni haklardan ve onları kullanmaktan vazgeçemez. Şahsi menfaatlerinde haksız tecavüze uğrayan kişi hâkimden tecavüzün menedilmesini isteyebilir (Madde : 24) (18).

Çocuk Hakları Bildirisinin ikinci ilkesi şöyledir :

«Çocuk özel bir korunmadan yararlanmalıdır. Ona özgürlük ve haysiyet içinde, sağlıklı ve normal şekilde beden, fikir ve ruh gelişimini sağlayacak olanak ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla sağlanmalıdır. Kanunlar hazırlanırken çocuğun çıkarları önemle gözönünde tutulmalıdır.»

Bu ilkeye de Anayasa 35. maddesinde yer vermiştir. Bu maddeye göre, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar. Böylece devlet, çocuğun bedenen, fikren, ruhen ve ahlâken korunma ve gelişimini sağlamak için gerekli yasal tedbirleri almak ve örgütleri kurmakla yükümlüdür. Devlet, kişilerin, dolayısıyla çocuğun temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan siyasi, iktisadi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamakla görevlidir Anayasa madde 10).

Medenî Kanunda da çocuğun beden, ruh ve ahlâk bakımından korunmasına ilişkin hükümler vardır. 272. maddesine göre, ana baba, çocuğu yetiştirmek görevlerini yerine getirmediği takdirde, hâkim çocuğun korunması için uygun tedbirleri alır. 273. maddesine göre ise, çocuğun bedensel veya fikirsel gelişimi tehlikeye düşer veya çocuk manen terkedilmiş olursa, hâkim, çocuğu ana babadan, alarak bir aile veya kuruma yerleştirebilir. Medenî Kanununun 274. maddesi ise velâyetin kaldırılmasından söz etmektedir: Ana babanın velâyeti kullanmaktan âciz olmaları, hacir altına alınmaları, çocuğa karşı olan görevlerini ağır biçimde ihlâl etmeleri veya çocuk üzerindeki yetkilerini ağır biçimde kötüye kullanmaları halinde hâkim velâyeti kaldırır. Velâyet ana babanın her ikisinden de alınmış ise, çocuğa vasi tayin edilir (19).

Medenî Kanununun bu hükümlerini tamamlamak ve onlara işlerlik kazandırmak için Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır. Burada, korunmaya muhtaç çocuklar şöyle sayılmaktadır: Beden ve ruh gelişimleri tehlikeye olup, ana babasız, ana babası belli olmayan, ana babası tarafından terkedilmiş olan, ana babası tarafından ihmal edilerek fuhuşa, dilencilığe, alkollü iççileri veya uyuşturucu maddeleri kullanmaya, serseriliğe sürüklenme tehlikesinde bulunan çocuklar.

Aslında, ailesi, kişisel, sosyal veya ekonomik durumuna bakılmaksızın, doğduktan reşit oluncaya kadar her çocuk korunmaya muhtaçtır. Fakat, dar anlamda, korunmaya muhtaç olma durumundan, çocuğun kanunun emrettiği ölçüde ihtimam ve bakım görmeyerek beden, fikir ve ruh gelişiminin tehlikeye düşmesi anlaşılır.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanuna göre, böyle çocukların bakılıp yetiştirilmesi ve meslek sahibi olmalarından «Çocuk Koruma Birlikleri» sorumludur. Bu birlikler, il özel idareleri ile belediyeler tarafından müştereken kurulur. Millî Eğitim ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları bu birliklere her türlü yardımı yapmakla yükümlüdürler. Koruma Birlikleri, çocuk bakım ve yetiştirme yurtları, işyerleri açarlar (20).

Çocuk Mahkemeleri Kanunu da, Çocuk Hakları Bildirisinin bu 2. ilkesi doğrultusunda ayrıntılı hükümler getirmiştir. Kanun, suçlu, uyumsuz ve korunmaya muhtaç çocukların korunmaları, yeniden eğitimleri ve tedavileri ile ilgili hükümler içermektedir. 14. maddesine göre, beden, ruh ve ahlâk gelişmeleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olan çocuklar «korunmaya muhtaç çocuk» sayılır. Kanun, ana babasına karşı ağır biçimde itaatsiz olan çocukları da korunmaya muhtaç saymıştır. Kanun, bu çocuklara ilişkin alınacak önlemleri de göstermiştir. Suçlu çocukların korunmasına ilişkin olarak da ayrıntılı hükümler vardır (m. 10, 11, 12). Fakat Çocuk Mahkemeleri Kanununun çocuğun korunması bakımından getirdiği en önemli yenilik şudur: Hâkim, çocuk hakkında herhangi bir ceza veya tedbir kararını vermeden önce, çocuğu, sosyal hizmet uzmanlarına incelettirecektir. Bu amaçla mahkemelere sosyal hizmet uzmanları tayin edilecektir. Onlar, çocuğun ailesi, okul durumu, içinde yetiştiği ve bulunduğu ortamı inceleyecektir (20).

Çocuk Hakları Bildirisinin bu ilkesinde yer alan «kanunlar hazırlanırken çocuğun çıkarları önemle gözönünde tutulmalıdır» hükmünün etkisi ise çeşitli kanunlarımızda görülmektedir. Örneğin, Ceza Kanununun 182, 414, 419, 416, 423, 430, 435, 436, 545, 574, 550. ve diğer maddelerinde, Polis Vazife ve Selâhiyetleri Kanununun 2., 11, 12, Belediyeler Kanununun 15, 16, 33. ve 44. maddeleri, Umumî Hıfzısıhha Kanunu ile diğer bazı kanun tüzük ve yönetmeliklerde çocuğun çıkarlarını önemle gözönünde tutan hükümlere rastlamak mümkündür (21).

Çocuk Hakları Bildirisinin üçüncü ilkesi şöyledir :

~~«Cocuk doğduğu andan itibaren bir ad ve vatandaşlık sahibi olmaya hak kazanmalıdır.»~~

Anayasa, Medeni Kanun, Vatandaşlık Kanunu, bildirinin bu ilkesini gerçekleştirici hükümler taşımaktadırlar.

Anayasa'ya göre, Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır veya kaybedilir (Anayasa madde 54/II - III).

Yasalarımızdaki bu hükümleri çocuğun vatandaşlığı ve adı bakımından ikiye ayırarak inceleyelim :

A — Çocuğun vatandaşlığı :

Medeni Kanun ve Vatandaşlık Kanunu çocuğun vatandaşlığını nesep durumuna göre tespit etmiştir.

1. Sahih nesepli çocukların vatandaşlığı :

Medeni Kanuna göre, sahii nesepli çocuk doğumla babasının vatandaşlığını kazanır (m. 259).

Vatandaşlık Kanunu ise, sahii nesepli çocuğun vatandaşlığını ana ve baba bakımından ikiye ayırarak incelemiştir. Bu hükümlere göre, Türkiye veya yabancı bir ülkede Türk babadan olan çocuklar doğdukları andan başlamak üzere Türk vatandaşlığını kazanırlar (TVK. m. 1, bend a). Aynı maddenin (b) bendine göre Türkiye veya yabancı bir ülkede Türk anadan olan çocuk, babasının vatandaşlığını kazanamadığı takdirde Türk vatandaşlığını kazanır.

2. Sahii nesebe denk tutulan çocukların vatandaşlığı :

Batıl evlenmelerden doğan çocuklar, ana ve babaları iyi niyetli olmasalar bile Türk vatandaşlığını muhafaza ederler (MK. m. 125, 259, TVK. m. 5/III).

Nesebi düzeltilen çocuklar (22), doğumlarından başlamak üzere babalarının vatandaşlığını kazanırlar (MK. m. 259, TVK. m. 2).

Evlât edinme prensip olarak evlâtlığın vatandaşlığını etkilemez. Ancak, evlâtlığın vatansiz olması, ana babasının bulunmaması, ana babasının nerede olduğunun bilinmemesi gibi durumlarda, evlâtlık evlât edinenin vatandaşlığını kazanır (TVK. m. 3).

3. Gayrı sahih nesepli çocukların vatandaşlığı :

Evlilik dışında Türk anadan doğan çocuk doğduğu andan itibaren Türk vatandaşlığını kazanır. (MK. m. 311, TVK. m. 1, bent c). Çocukla babası arasında tanıma veya babalık davası sonucu hâkim hükmü ile gayrı sahih nesep bağı kurulursa çocuk babasının vatandaşlığını alır (MK. m. 312, TVK. m. 2/b - c).

B — Çocuğun adı :

1. Özadı :

Medeni Kanuna göre çocuğun özadını ana babası koyar (m. 264). Ana baba anlaşamazlarsa babanın reyi üstün olur (m. 263).

Evlilik dışında doğan çocuğun özadını ise anası koyar (MK. m. 290)

Ana ve babası belli olmayan çocukların özadını Soyadı Kanununun 8. maddesine göre bulunduğu yerin en büyük mükiye âmiri koyar.

2. Soyadı :

Hukuk sistemimize göre çocuk soyadını prensip olarak doğumla kazanır. Bunun tek istisnası evlât edinmede görülür. Evlât edinilen çocuk, evlât edinenin soyadını alır (MK. m. 257).

Sahih nesepli, nesebi düzeltilmiş (23) veya babası ile arasında gayrisahih ilişkisi (24) kurulmuş çocuk babasının soyadını alır (MK. m. 259, 312), Evlilik dışında doğan çocuk tanınmamış veya babalığa hükmedilmemiş ise anasının soyadını taşır.

Çocuk Hakları Bildirisinin dördüncü ilkesi şöyledir :

~~«Çocuk, sosyal güvenlikten yararlanmalıdır. O, sağlıklı bir şekilde büyümek ve gelişmek hakkına sahip olmalıdır.»~~

Bu amaçla, çocuk ve anası, doğumdan önce ve sonra uygun özel bakım ve korunmaya hak kazanmalıdır. Çocuğun yeterli beslenmeye, meskene, dinlenmeye ve tıbbi bakıma hakkı vardır».

Anayasa'nın çeşitli maddelerinde bu ilke doğrultusunda hükümler bulunmaktadır. Örneğin, devlet halkın gereği gibi beslenmesi için gereken tedbirleri alır (m. 52). Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu amaçla sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak devletin görevlerindedir (m. 48). Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir (m. 49). Devlet yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirler alır.

Bu hükümler Anayasamızda yer alan sosyal-devlet ilkesinin örnekleridir. Sosyal devlet, genellikle, vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen onlara asgari yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet diye tanımlanır. Böyle bir tanımlama batı toplumlarında refah devleti denen devlet anlayışından farklı değildir. Sosyal devlet, sosyal güvenlik yasaları, sosyal sigortalar ve başka tedbirler yoluyla vatandaşlarına asgari bir yaşama düzeyi sağlar (25).

Sosyal güvenlik, herhangi bir meslek hastalığı halinde bedensel ya da sosyal bir riskten dolayı geliri sürekli veya geçici olarak kesintiye uğrayan kişilerin yaşamını sürdürme ihtiyacını karşılayan, böylece kişiye bir güvence duygusu veren, bu güvenceyi yok edecek tehlikeleri etkisiz hale getiren bir sistemdir (26).

İnsan toplum içinde çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Huzur içinde yaşayabilmek ve dolayısıyla maddi ve manevi varlığını geliştirebilmek için bu tehlikelere karşı korunmak ve geleceğine güvenle bakmak ihtiyacındadır. Bir gün işsiz kalmak, ihtiyarlık ya da malûllük gibi nedenlerle devamlı olarak çalışamamak bu tehlikelerin en önemlileridir. Bu gibi durumlarda, kişi yardım görmezse kendisi, ailesi dolayısıyla çocukları yoksulluk içine düşebilir. İşte, bu gibi durumlara karşı kişiyi korumak için kanunlara sosyal güvenliğe ilişkin hükümler konulmuş ve bu amaçla da çeşitli kurumlar kurulmuş-

tur. Sosyal Sigortalar, Emekli Sandığı ve Bağkur bu gibi kurumlardandır.

Çocuk Hakları Bildirisinin bu ilkesine ve Anayasamızın hükümlerine uygun, kanunlarımızda yer alan bazı temel hükümler şunlardır :

Devlet Personel Kanunu, anneye doğumdan önce 3 hafta ve doğumdan sonra gene 6 hafta süre ücretli olarak izin hakkı tanımaktadır. İş Kanununda, doğum yapan işçi anneye doğum öncesi 6 ve doğum sonrası 6 hafta süre ile ücretli olarak izin verilmesi hükmü yer almaktadır. Umumi Hıfzıssıhha Kanununda ise, kadınlara, işe başladıktan sonra 6 ay içinde günde iki defa yarımşar saatlik emzirme izni verilmesi belirtilmektedir. İş Kanununun 81. maddesi gereğince çıkarılan tüzük, 100-300 arasında kadını işçi çalıştıran kuruluşların, işyerine yakın ve uygun nitelikte bir emzirme odası açmaları, 300 den fazla kadın işçisi olan işyerlerinin ise, kadın işçilerin 0-6 yaş çocukları için bir kreş kurmaları gereğini işverene zorunlu bir yükümlülük olarak getirmektedir.

Çocuk Hakları Bildirisinin beşinci ilkesi şöyledir :

«Bedensel, fikrîsel ve sosyal bakımdan özürlü olan çocuk durumunun gerektirdiği özel tedavi, eğitim ve ihtimamı görmelidir.»

Anayasa'nın 50. maddesi, «devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır» demekle bildirisinin bu ilkesine yer vermiş olmaktadır.

İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre, zorunlu ilköğretim çağında bulunan ve beden, ruh, fikir ve sosyal bakımdan özür-lü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmelerini sağlamak Millî Eğitim Bakanlığının görevidir (m. 12).

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanuna göre korunmaya muhtaç çocuklardan sağır, dilsiz, kör, vücutça sakat ve ruhen arızalı, intibaksız veya benzeri durumda olanlardan durumları özel eğitimi gerektirenler Millî Eğitim Bakanlığınca kurulacak müesseselere alınır (m. 22). Millî Eğitim Temel Kanununun 8. maddesinin son fıkrasında da aynı nitelikte bir hüküm bulunmaktadır.

Medeni Kanununun 264. maddesinin II. fıkrasına göre ana baba, bedensel, fikri ve ruhsal eksikliği bulunan çocuğa uygun bir eğitim vermekle yükümlüdür. Eğer onlar bu görevi yerine getirmezlerse, hâkim 272. ve sonraki maddelere göre müdahale ederek gerekli tedbirleri alır.

Medeni Kanunumuz bu gibi çocukların eğitilmeleri konusundaki hükümlerin yanısıra, beden, fikren ve ruhen geri, hastalıklı çocukların doğumuna engel olacak nükümleri de ih-tiva etmektedir. Örneğin, MK. 89 maddesinin II. fıkrası akıl hastalarının evlenmesini yasaklamıştır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 122 ve 124. maddeleriyle doğacak çocukların sağlığı nazara alınarak evlenme ehliyetini kısıt-layıcı hükümler konulmuştur.

1965 tarih ve 557 sayılı Nüfus Planlaması hakkındaki Ka-nununda da özürlü çocukların doğmasını önleyecek hükümler getirilmiştir (27).

Çocuk Hakları Bildirisinin altıncı ilkesi şöyledir :

«Kisiliğinin tam ve ahenkli bir tarzda gelişebilmesi için çocuğun sevgi ve anlayışa ihtiyacı vardır. Çocuk mümkün olduğu kadar ana babasının ihtimam ve sorumluluğu altında duygusal bir bağlılık, ahlâki ve maddî bir güvenlik ortamı içinde büyümek olanağına sahip olmalıdır. Küçük yaşta çocuk istisnai durumlar dışında anasından ayrılmamalıdır.»

Medeni Kanunda Çocuk Hakları Bildirisinin bu ilkesi doğ-rultusunda ayrıntılı hükümler vardır. Medeni Kanun, çocuğun ailede ana babası tarafından yetiştirilmesinin ideal bir durum olduğu görüşünden hareket etmiştir. Pestalozzi evde eğitimin önemi konusunda şöyle der : «Ev hayatı, ana anlamı, baba otoritesi, ana baba ve çocuklar arasındaki uyum ve sevginin güzelliği ve çekiciliği, aile bireyleri arasındaki ilişkiler ve bun-lardan edinilen tecrübeler, ailede birlikte yaşamının meydana getirdiği sınırlanma, acı ve ıstırap, bütün bu durumlar öyle iplik-ler dokusu teşkil ederler ki bu ipliklere iyi bir eğitimin gerek-tirdiği en esaslı şeyler kolayca ve emin biçimde bağlanabi-lir» (28).

Gerçekten aile çocuğun duygusal, sosyal ve ahlâk gelişiminde temel etmendir. Sosyolog, psikolog ve eğitimciler böyle bir çevrenin önemine her zaman dikkati çekmişlerdir.

Çocuğu toplumsallaştırma süreci önce ailede başlar. Çocuk sosyal bir varlık halini alırken ilk önce kendisini aile içindeki sosyal şartlara uydurur. Böylece çocuk için aile ilk sosyal uyum okulu, toplumsallaştırıcı ilk etmen ve onun temel gereksinimlerine uyum sağlayan ilk topluluktur (29).

Medeni Kanuna göre, ana baba çocuğu yetiştirmek ona sevgi ve şefkat göstermekle yükümlüdür. Kanun, bu görevlerini yerine getirebilmeleri için ana babaya çocuk üzerinde velâyet hakkı tanımıştır (MK. m. 262 vd.) Velâyet, çocuğun şahsına, mallarına özen ve onu temsil hususunda ana babaya yüklenen görevlerle, bu görevlerin en iyi biçimde yerine getirilmesini sağlayan hak ve yetkilerden ibaret yalnızca çocuğun korunması amacını güden bir kurumdur (30). Velâyet devam ettiği sürece hak sahibi bir görev ifa eder. O, bu görevi hem çocuğun henüz kendikendine yetebilecek ve kendi yararlarını koruyabilecek durumda olmadığı yaş devrelerinde yararlarını koruyacak, hem de kişiliğinin gelişmesini sağlayacak biçimde yerine getirecektir.

Velâyetin sınırlarını bu hakkın amacı çizer. Eğitimin amacı çocuğu ve genci yaşama en iyi biçimde hazırlamaktır. Ana baba velâyet hakkını, çocuk rüşt yaşına gelince bağımsız, kendi kendini idare edebilir ve kendi yararlarını kendisi koruyabilir hale getirecek biçimde kullanmalıdır.

Ancak bu amaca 18. yaşın bitimi ile birden ulaşılmaz. Ana baba çocuklarını tedricen böyle bir amaca doğru götürürler, çocuk, ana babanın rehberliğinde geliştikçe onun bu rehberliğe gereksinimi azalır. Bu nedenle ana baba çocuğun arzusuna ve fikirlerine gittikçe daha çok önem vermeye başlamalıdır. Nitekim kanunlarda bunu gözönünde tutan hükümler bulunmaktadır. Medeni Kanun temyiz kudretine sahip çocuğa kendisini ilgilendiren hususlarda reyini beyan etme yetkisini vermiştir (m. 393/I, 382/II, 397/II, 283, 284).

Yine Medeni Kanuna göre, kanuni sebep olmadıkça çocuk ana babasından alınamaz (m. 262). Kanunun bu maddesi ana ve babaya çocuğu muhafaza etmek hak ve yetkisini tanımış-

tır. Çocuğun gasbı, tesliminden kaçınılması halinde, ana baba zabıtanın ve mahkemeden gerekli yardımı isteyebilirler. Ana babanın bu talep hakkı zamanasımına uğramaz. Öte yandan çocuğun uzun zamandan beri birinin yanında bulunmuş olması onun teslimini isteme hakkının kullanılmasına engel değildir. Ancak, çocuğun başka bir kimsenin yanında bulundurulması kanunun hükmü, mahkeme kararı (MK. m. 273, KMÇHK. m. 3) veya idari bir makamın tedbir kararı gibi bir haklı sebebe dayanıyorsa, ana baba çocuğun teslimini talep edemezler (31).

Medeni Kanuna göre, çocuğun maddi ve manevi bakımı için gerekli olan masraflar ana babaya aittir. Ana baba velâyet hakkında sahip olmasalar bile bu masrafları karşılamakla yükümlüdürler (m. 261). Çünkü, onların bu görevi velâyet hakkından değil, çocukları ile aralarındaki sahih nesep ilişkisinden doğar.

Çocuk Hakları Bildirisinde belirtildiği gibi, hukuk sistemimizde de yararına uygun düşmedikçe küçük çocuk anasından ayrılmayacaktır. Bu hükmün en sık uygulandığı alan boşanmadır: Yargıtay çeşitli kararlarında bedensel, özellikle de ruhsal ve ahlâksal güvenliğine aykırı düşmedikçe küçük çocuğun anaya verilmesi görüşünü belirtmiştir (32).

Çocuk Hakları Bildirisinin yedinci ilkesi şöyledir :

«Çocuk hiç olmazsa ilköğretim düzeyinde ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hak kazanmalıdır. Çocuğa genel kültürünü ilerletecek yeteklerini, kişisel muhakemesini, ahlâki ve sosyal sorumluluğunu geliştirecek ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlayacak eşit olanaklar esasına dayanan bir eğitim verilmelidir.

Bu ilkeyi Anyasa'nın 50. maddesinde görmekteyiz. Bu maddeye göre, halkın eğitim ve öğrenim ihtiyaçlarının sağlanması devletin başta gelen ödevlerindedir. İlköğretim zorunlu ve parasızdır.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 6 - 14 yaşları arasını zorunlu ilköğretim çağı olarak kabul etmiştir. Çocuk 5 yılda ilkokulu bitiremediği takdirde, 14 yaşını dolduruncaya kadar ilkokula devam etmek zorundadır (m. 8). Yine aynı kanuna göre, ilköğretim çağıında olan ve zorunlu ilköğretim kurumuna devam

etmeyen çocukların resmi ve özel işlerde ücretli veya ücretsiz olarak çalıştırılmaları yasaktır (m. 59).

Eğitim eşitliğini ise Anayasa'nın 12, 21 ve 50. maddeleri düzenlemiştir. Eğitim eşitliği kavramı, dil, ırk, cinsiyet ve siyasi düşünce, felsefi inanç ayırımı gözetilmeksizin herkesin yeteneklerine göre öğrenimin en yüksek derecelerine çıkabilmesi ve maddi olanaklardan yoksun olanlara bunun devletçe sağlanması şeklinde tanımlanabilir. Eğitim eşitliği genel bir kavramdır, fırsat ve maddi olanak eşitliğini de içine alır. 12 ve 21. madde ile fırsat eşitliği 50. madde ile de eğitimde olanak eşitliği düzenlenmiştir. 21. maddeye göre kişi, devletten eğitimde, cinsiyet, dil, din, felsefi inanç, ırk ayırımı yapılmamasını istemek hakkına sahiptir. Ancak bu hukuki eşitlik, eğitimde gerçek eşitliği sağlamak için tek başına yeterli değildir. Gerçek eğitim eşitliğinin sağlanabilmesi için kişiye bunun gereği olan maddi olanakların sağlanması da gerekir. İşte 50. madde devlete bu olanakları sağlama görevini yüklüyor. Çünkü, eğitim hakkı sosyal ve ekonomik şartların büyük ölçüde etkisi altındadır. Gerekli ekonomik olanaklar sağlanmadıkça gerçekleştirilemez. 50. madde bu olanakları sağlamayı devlete bir ödev, talep etmeyi de kişiye bir hak olarak vermiştir. Böylece Anayasa'nın 12. ve 21. maddeleri ile din, dil, ırk, cinsiyet ve siyasi düşünce ayırımı gözetilmeksizin herkese tanınan klâsik eğitim özgürlüğü, 50. madde ile gerçekleştirilmesi devletten istenilebilen sosyal bir hak haline gelmiştir (33).

Milli Eğitim Temel Kanunu da fırsat ve olanak eşitliğini Türk Milli Eğitiminin temel ilkelerinden biri olarak kabul etmiştir (m. 8).

Çocuk Hakları Bildirisinin yedinci ilkesinde yer alan «çocuğa genel kültürünü ilerletecek, yeteneklerini, kişisel muhakemesini, ahlâki ve sosyal sorumluluğunu geliştirecek ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlayacak... bir eğitim verilmelidir» hükmünün etkisini yine Milli Eğitim Temel Kanununda görmekteyiz. Adı geçen kanunun 2. maddesi Çocuk Hakları Bildirisinin bu ilkesini Türk milli eğitiminin temel amacı olarak benimsemiştir. Kanuna göre, Türk milli eğitiminin temel amacı, çocukların beden, zihin, ruh ve duygu bakımından iyi

yetiştirilmesidir. Ayrıca, çocuklara, kendilerine ve topluma yararlı olmalarını sağlayacak bir mesleki eğitim verilecektir.

Çocuk Hakları Bildirisinin sekizinci ilkesi şöyledir :

«Çocuk, her türlü şartlarda ilk korunan ve yardım gören olmalıdır.»

Bu ilkeye Türk hukuk sisteminde doğrudan doğruya yer veren bir hüküm yoktur. Ancak, toplumumuzda çocuklara öncelikle yardım edilmesi gelenek ve ahlâki bir görevdir. Bazı hallerde kişilerin, yapabilecekleri bir yardımı yapmaktan kaçınmaları Ceza Kanununda suç sayılmıştır (TCK. m. 476).

Çocuk Hakları Bildirisinin dokuzuncu ilkesi şöyledir :

«Cocuk, ihmalin, zulmün ve istismarın her türüne karşı korunmalıdır. Çocuk hiç bir şekilde ticaret konusu olamaz. Çocuk uygun bir yaştan önce çalıştırılmamalı, sağlığına, eğitimine, beden, fikir ve ahlâk gelişimine engel olacak bir meslek veya işte çalışmaya zorlanmamalı, çalışmasına izin verilmemelidir.»

Anayasa'ya göre, kimseye eziyet ve işkence yapılamaz, insan haysiyeti ile bağdaşmayan cezalar konulamaz (m. 14/III, IV).

Medenî Kanunumuz ana babaya çocuğu tedip hakkını vermiştir. (m. 267). Ancak bu hak onların çocuğu yetiştirme görevlerini yerine getirebilmeleri amacını taşır. Tedip hakkı, bu amaca aykırı düşecek biçimde kullanılamaz. Bu hakkın kötüye kullanılması, zulüm ve istismar derecesine ulaşması halinde Medenî Kanun hâkimin gerekli tedbirleri alacağını öngörmüştür (34).

Ceza Kanununda ise kadın ve çocukların ticaretine engel olucu hükümler vardır (m. 435, 436) (35).

Anayasa, çocukların çalışma şartları ile ilgili olarak şu hükmü getirmiştir : «Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılamaz. Çocuklar çalışma şartları bakımından özel olarak korunur» (m. 43). Anayasa'nın bu hükmünün uygulanmasını İş Kanununun çeşitli maddelerinde görmekteyiz. Örneğin, 67. maddeye göre, 16 yaşını doldurmayan çocukların hangi işte olursa olsun, okula gidenler için ders

saatleri de, dahil günde 8 saatten fazla çalıştırılmaları, maden ocakları, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltı veya sualtı işlerinde 18 yaşını doldurmamış küçüklerin çalıştırılmaları yasaktır (m. 68). 18. yaşını doldurmamış çocukların sanayide gece saat 20.00 den sonra çalıştırılmaları yasaktır (m. 69). 80. madde, 12 ile 18 yaş arasındaki çocukların bir işe alınmadan önce sağlık muayenelerinin yapılarak o işin niteliğine ve şartlarına göre çocukların vücut yapılarının dayanıklı olup olmadığının raporla tespit edileceğini ve bu çocukların 18 yaşını dolduruncaya kadar her altı ayda bir doktor kontrolünden geçirilerek bu işte çalışmalarında sakınca olup olmadığının tespit edileceğini öngörmektedir (36).

Çocuk Hakları Bildirisinin onuncu ilkesi şöyledir :

«Çocuk, ırk, din veya insanlar arasında ayırılık yaratan durumların gerektirdiği muamelelerden korunmalıdır. Çocuk, enerjisini, yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak anlayış, sabır, evrensel barış, dostluk, kardeşlik ruhu ve düşüncesi içinde yetiştirilmelidir.»

Çocuk Hakları Bildirisinin bu ilkesine hukuk sistemimizde doğrudan doğruya yer veren bir kural yoktur.

Ancak, Anayasa'nın başlangıcında belirtildiği gibi, «Yurtta Sulh, cihanda sulh ilkesine bağlı Türkiye Cumhuriyetinde, çocuklar bu ilkenin gerçekleşmesi amacıyla enerji ve yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak anlayış, sabır, evrensel dostluk ve kardeşlik ruhu içinde yetiştirilecektir. Kaldı ki Anayasamız 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin» insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan bir hukuk devleti olduğunu açık olarak belirtmiştir.

Millî Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde de «Çocukların memleketine ve insanlığa karşı görev ve sorumluluklarını bilen..... geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı» kişiler olarak yetiştirilmesi Türk millî eğitiminin temel amacı olarak belirtilmiştir.

III. TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ AÇISINDAN EKSİKLİKLER VE ÖNERİLER

Görülüyor ki, hukuk sistemimizin, Çocuk Hakları Bildiri-

sinin ilkelerinden etkilendiği bir gerçektir. Fakat hukuk sistemimiz, Çocuk Hakları Bildirisinin öngördüğü amaçlara henüz ulaşmıştır diyemeyiz. Bu konudaki eksiklikler ve yetersizlikler iki grup altında incelenebilir ve bazı öneriler getirilebilir: A) Anayasa'daki eksiklikler ve öneriler, B) Öteki kanunlardaki eksiklikler ve öneriler.

A — Anayasa'daki eksiklikler ve öneriler:

Anayasa'da çocuk ve gençlik sorunlarına daha ayrıntılı çözümler getirici hükümlere yer verilmelidir. Anayasa, çocuğu yetişkinlerden ayrı ihtiyaçlara sahip bir varlık olarak görmeli, onu bu şekilde değerlendirmelidir. Böylece, kişilerin haklarından bahsederken bizzat «çocuk» kavramı zikredilmeli, bu kavram «herkes» kavramı içine sıkıştırılmamalıdır. Böyle yapılırsa resmi makamların, kamu oyunun dikkati çocukların haklarına daha çok çekilmiş olur.

Ayrıca, Anayasa'ya, çocuklarla ilgili şöyle bir hükmün konulması, çocuğun haklarının korunması bakımından çok yararlı olur: «Kanun, evlilik dışında doğan çocukların evlilik içinde doğmuş çocuklara denk olmalarını sağlayacak hükümler koyar.» Anayasa'ya böyle bir hükmün konulması, Medeni Kanunda bu doğrultuda değişiklik yapılmasını kolaylaştıracaktır.

B — Öteki kanunlardaki eksiklikler ve öneriler:

Anayasa'da yer almasını önerdiğimiz yeni bir madde ile aynı doğrultuda olarak, Medeni Kanundaki evlilik içi ve dışı çocuklar arasındaki kesin ayırım giderilmelidir. Bugünkü hükümlere göre, evlilik dışı çocukla anası arasında hukuki anlamda nesep ilişkisi sırf doğum olayı ile kurulur. Ancak bu ilişki sahih değil gayrisahih nesep ilişkisidir. Bu nedenle, çocuk doğduğu anda, ana velâyet hakkına sahip değildir.

Evlilik dışında doğan ya da evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gün sonra doğan çocuk ile baba arasında gayrisahih nesep ilişkisi ise ya tanıma ya da mahkeme hükmü ile kurulur. Ancak, çocuğun mahkeme hükmü ile babasına bağlanması istisnai hallerde gerçekleşir. Bazı çocuklar ise hiç tanınmaz-

lar. Evlilik dışı çocuk babası tarafından tanınmış veya babalığa hükmedilmiş olsa bile, onun nesebi sahih olmayan neseptir ve hukuki durumu sahih nesepli çocuklardan farklıdır. Tanınmamış veya babalığa hükmedilmemiş çocuk ile babası arasında ise hiç bir hukuki ilişki yoktur.

Medeni Kanununun evlilik dışında doğan çocuklara tanındığı hukuki statü oldukça kötüdür. Türkiye'de doğan çocukların dörtte üçüne yakın bir kısmının evlilik dışı çocuk olduğu düşünülürse (37), sorunun çok önemli olduğu anlaşılır. Medeni Kanuna göre evlenmenin köylere kadar yeterince yayılmayışından doğan bu sakınca sık sık çıkarılan özel kanunlarla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Yani, evlilik dışında doğan çocukların nesepleri idari usulle düzeltilmektedir. Bu yol, evlilik dışı doğan çocukların durumuna köklü bir çözüm getirmediği gibi, halkın Medeni Kanuna saygısını da azaltmaktadır. Bu nedenle, evlilik içinde ve dışında doğan çocuklar arasındaki farkın Medeni Kanundan kaldırılması gerekir. Nitekim, İsviçre, Almanya, Fransa gibi bazı ülkeler böyle bir değişiklik yapmışlardır.

Medeni Kanunda Çocuk Hakları Bildirisi ilkeleri doğrultusunda yapılmasını önerdiğimiz başka bir yenilik te şudur :

Medeni Kanunumuza göre, çocuk velâyet hakkına sahip olan ana babanın ikametgâhına tabidir. Ancak, ana baba velâyet yetkilerine dayanarak çocuğun oturacağı yeri serbestçe tayin edebilirler. Böylece ana baba çocuğu bir yatılı okula yerleştirebilirler. Ancak, biraz önce de belirttiğimiz gibi başta Pestalozzi olmak üzere eğitimciler ve psikologlar çocuğun en iyi yetişeceği yerin aile olduğunu ısrarla belirtmişlerdir. Çocuk Hakları Bildirisi de 6. ilkesinde «Çocuk mümkün olduğu kadar ana babasının ihtimam ve sorumluluğu altında büyüme olanağına sahip olmalıdır» derken aynı görüşü tekrarlamıştır. Eğitimci ve psikologlar, normal, normalin altında bir ailenin bile en iyi yatılı okuldan daha iyi olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle Medeni Kanuna, ana babanın, hiç değilse muayyen bir yaşa kadar çocukla birlikte yaşama yükümlülüğüne dair bir hüküm konması çocuğun güvenliğinin korunması bakımından yararlı olur. Ana baba çocuğa gerçekten ihtimam göstermek

ve onu eğitmek istiyorlarsa çocukla birlikte yaşamalıdır. Ana baba ile birlikte yaşama her türlü eğitim, zihinsel ve ruhsal gelişimin temel şartıdır. Oysa özellikle ekonomik durumları iyi olan aileler bugün, mali bakımdan masraflarını karşılayarak çocuğu bir yatılı okula kolayca yerleştiriyor ve onu aile ocağının, yuvanın dışına itiyorlar. Çocuk belki bu iyi yatılı okulda bazı bilgiler edinir, fakat ana baba sevgisi, ihtimam ve yakınlığına olan en temel duygusal ihtiyaçlarını gideremez. Bu da çocuğun ruh sağlığını, duygusal gelişimini bozar. Bu nedenle çocukla birlikte yaşamak bakım ve velâyet hakkının içine giren başlıca yükümlülüklerden olmalıdır.

Medeni Kanunda Çocuk Hakları Bildirisi ilkeleri doğrultusunda yapılmasını önerdiğimiz başka bir değişiklik te şudur :

Çocuğun korunması amacıyla hâkimin her türlü tedbiri, alabilmesi için çocuğun güvenliğinin tehlikeye düşme ihtimalinin bulunması yeterli olmalıdır.

Oysa, Medeni Kanununun 272. maddesine göre, çocuğu korumak amacıyla hâkimin tedbir alabilmesi için ana babanın çocuklarına karşı görevlerini yerine getirmemiş olmaları gerekir. Bu durumda hâkim ana babaya uyarıda bulunur. Uyarının yeterli olmayacağını anlarsa çocuğun yetiştirilmesine ilişkin bazı emirler verebilir. Daha ciddi durumlarda yardımcı bir kişi tayin ederek ana babanın davranışlarını kontrol ettirir.

Bir sonraki 273. maddeye göre ise çocuğun bedensel ve fikirsel güvenliği tehlikeye düşer veya çocuk manen terkedilmiş duruma düşerse, hâkim çocuğu ana babadan alarak bir aileye veya bir kuruma yerleştirebilir. Görüldüğü gibi kanun, bu tedbirin alınmasında ana babanın görevlerini ihmal etmiş olmaları şartını aramamaktadır. Çocuğun güvenliğinin tehlikeye düşmesi yeterli görülmektedir. Çocuğun ana babasından alınması velâyet hakkına yapılan müdahalelerin en ağırıdır. Çünkü ana babasından alınması çocukta derin olumsuz izler bırakabilir (38).

Psikologlara göre kendi ailesini terkederek yabancı bir ailede yaşamaya zorlanan her çocuk kişiliğini ve gelişimini olumsuz yönde etkileyecek endişe ve korkulara kapılır. Çocuk için

uzun ve aralıksız bir süre ana babasından ayrı yaşama doğal ve anlayabileceği bir olay değildir. Bowlby'e (39) göre çocuğun ana şefkatine olan ihtiyacını ailesi içinde karşılamak kolaydır. Oysa çocuğun bu ihtiyacını ailesi dışında karşılamak son derecede zordur.

Bu nedenlerle çocuğu ana babasından alma kararı ancak aile durumunun geniş sosyal bir incelemeye tabi tutulmasından ve evdeki olumlu değerlerle olumsuz tutumların ve bunların çocuk üzerindeki etkilerinin uzun uzun araştırılmasından sonra verilmelidir. Çocuğun ana babasından alınabilmesi için ana baba eğitiminin hiç bir olumlu yönü kalmamalıdır.

Görülüyor ki Medeni Kanununun 273. maddesi çocuğun ana babadan alınabilmesi için çocuğun bedensel veya fikirselsel güvenliğinin tehlikeye düşmüş olması şartını ararken, çocuğun ailesi içinde korunmasından söz eden 272. maddesi, ana babanın görevlerine aykırı davranışlarda bulunmaları şartını aramaktadır. Bunun doğal sonucu ise şu olmaktadır. Ana baba görevlerine aykırı davranışlarda bulunmuyorlarsa, çocuğun güvenliği tehlikeye düşse bile hâkim çocuğun ana babadan alınmadan korunmasını sağlayacak tedbirler alamayacaktır. Böylece, tedbir almak için, çocuğun güvenliğini tehdit eden tehlikenin, onun ana babadan alınması sonucunu doğuracak kadar ağırlaşması beklenecektir. Şu halde, 272. maddede öngörülen ve çocuğun kendi ailesi içinde korunmasını sağlayan tedbirlerin alınabilmesi için de ana babanın görevlerini ihmal etmeleri değil, çocuğun güvenliği ölçü olmalıdır. Böylece çocuğa zarar verebilecek bazı tehlikeler onun ana babadan alınması gibi bir sonuca götürecektir kadar ağırlaşmadan önlenmiş olur.

Medeni Kanunda, ana babasından alınması zorunlu hale gelmiş çocuğun öncelikle bir aile yanına yerleştirilmesi yolunda da, değişiklikler yapılmalıdır. Pestalozzi, «çocuk öz ailesinde büyüemeyecekse, hiç değilse başka bir ailede büyüsün ve onun bir ailesi olsun» diyordu. Çocuk Hakları Bildirisi de «çocuk duygusal bir bağlılık, ahlâki ve maddî bir güvenlik ortamı içinde büyüme hakkına sahip olmalıdır» derken aynı düşünceden hareket etmiştir.

Ülkemizde koruyucu aile uygulaması, Sağlık ve Sosyal Yar-

dım Bakanlığı tarafından 1961 yılında başlatılmıştır. Bu hizmet 1976 da çocuk bakım yurtlarının sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak, koruyucu aile uygulaması son yıllarda fiilen ortadan kalkmıştır denebilir. Çünkü yetkililer, ancak evlât edinme şartlarına sahip olan ailelere çocuk yerleştirdiklerini söylemektedirler. Evlât edinme şartları da Medeni Kanuna göre çok ağırdır. Böylece, az sayıda aileye çocuk yerleştirilebilmektedir. Oysa, evlât edinme şartları değil de, yalnızca koruyucu aile olma şartları aranırsa daha çok çocuk yerleştirilebilecektir.

Fakat, gerek koruyucu ailelerin seçimi, gerek yerleştirilen çocukların izlenmesinde titiz davranmak da lâzımdır. Koruyucu aileye yerleştirme işlemi psiko-sosyal bir ekibin işbirliği ile gerçekleştirilmelidir. Çocuk yerleştirildikten sonra da sosyal asistanların gerek öz ana baba ile, gerek koruyucu aile ile sürekli ilişki içinde olmaları gerekir. Böylece, teknik eleman yetiştirme sorunu da son derece önemle ele alınmalıdır.

Koruyucu, ailelere, daha önceden, ücret verilmekteydi. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünün 24/1/1972 tarihinde yayınladığı bir genelgeye göre, koruyucu ailelere artık ücret verilmeyecektir. Bu da koruyucu aile uygulamasını engellemektedir. Bugün, ekonomik nedenlerle bir kısım ana baba, öz çocuklarını çocuk yetiştirme yurtlarına, yerleştirmek istemektedirler (40). Bu nedenle, ücretsiz bir koruyucu aile uygulamasının Türkiye'de gelişmesi zordur. Öte yandan, Medeni Kanuna ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanuna, halkta koruyucu aile olma isteğini teşvik edecek hükümler konulmalıdır. Nitekim İsviçre'de, koruyucu aileye, ana babaninkine benzer yetkiler tanınmış ve ücretli bir sistem getirilmiştir.

Çocukların yerleştirilmelerine ilişkin tedbirlerin tatmin edici biçimde alınmasını ve uygulanmasını engelleyen bir neden de şudur: Bugün, kanunlarımıza göre, çocuğun korunmasına ilişkin hizmetler yerel idareler ve bakanlıklar arasında dağıtılmış durumdadır. Oysa, yerel idarelerin kaynakları sınırlıdır. Ayrıca, çocuğun korunması hususunda yeterli bilgiye sahip değildir. Bakanlıklar arasında ise konumuz açısından uyumlu bir çalışma yoktur. Bu nedenlerle, çocukların korunmasına ilişkin hizmetlerin merkezi bir kuruluş eliyle ve bir plân içinde yürütülmesi gerekir. Böyle bir merkezi örgüt, kamu vesayeti

yetkileri ile donatılmalı ve çocuğu her zaman ve her yerde ciddi biçimde izleme, çocuğun koruyucu veya öz ailesini denetleme, aydınlatma yetkisine sahip olmalıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Çocuk Hakları Bildirisinin beşinci ilkesine uygun olarak kanunlarımızda bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal bakımdan özürlü olan çocukların durumlarının gerektirdiği özel tedavi eğitim ve ihtimamı göreceklere dair hükümler vardır. Ülkemizde 0 - 18 yaş arasında 3.046.680 özel eğitime muhtaç çocuğun bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu çocukların genel nüfusa göre oranı % 14 civarındadır. Oysa, bu çocuklardan ancak 25.006 sı okula devam edebilmektedir. Yani 1.000 öğrenciden ancak 8 öğrenci özel eğitim olanaklarından yararlanabilmektedir (41).

Çocuk Mahkemeleri Kanununda da yetersizlik ve eksiklikler vardır. Bunlardan en önemlisi, çocuk mahkemelerinin 15 yaşın altındaki çocuklarla ilgili davalarda yetkili oluşudur. Medenî Kanun ve Ceza Kanunu, yetişkinlerle küçükler arasında sınır olarak 18 yaş kabul ettiği için Çocuk Mahkemeleri Kanununun da bu yaşın altındakileri kapsamına alması daha uygun olur.

Öte yandan, mahkemenin vereceği kararın isabetli olabilmesi için çocuğun kişiliğinin incelenmesi gerekir. Bunun için tıbbi, psikiyatrik, psikolojik incelemeler ve davranış gözlemleri gibi yöntemlerden yararlanır. Bu nedenle, bu gibi incelemeleri yapacak çocuk mahkemelerine yardımcı organların, özellikle gözlem merkezlerinin kurulması zorunludur.

Bundan başka çocuk mahkemelerinde görev yapacak hâkimlerin uzmanlaşması gerekir. Çünkü, hâkimlerin, çocuk psikolojisi ve eğitimine ilişkin özel ve teknik bilgiler içeren uzman raporlarını değerlendirebilmeleri için bu konularda bilgi sahibi olmaları gerekir. Hâkimlere bu dersler eğitimleri sırasında okutulabileceği gibi, hizmet içi eğitim yolu ile de kendilerine bilgiler verilebilir. Çocuk Mahkemeleri Kanunu hâkimlerin bu anlamda uzmanlaşmasından söz etmediği gibi, hâkime yardımcı olacak uzmanları ve görevlerini de açık şekilde belirlememiştir. Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanunda öngörülen gözlem merkezleri ise şimdiye kadar faaliyete geçmemiştir (42).

Devlet Personel Kanunu ve İş Kanunundaki bazı önemli yetersizliklere de değinelim: Bu kanunların öngördüğü doğum öncesi ve sonrası izinler çok kısıdır. Dünya Sağlık Örgütü, doğum sonu izinlerinin en az 3 ay olmasını ve mümkünse 6 ay sürmesini önermektedir. Gerçekten, bilimsel çalışmalar, çocuğun sağlıklı beden gelişimi için en az 6 ay anne sütü ile beslenmesi gerektiğini ortaya koyuyor. Ülkemizde, çalışan annelerin çocukları arasında bulaşıcı hastalıklara yakalanma ve ölüm oranları yüksektir. Öte yandan, çocuğa en az 3 yaşına kadar anne bizzat kendisi bakabilmeli ve bunu sağlayıcı kanuni tedbirler getirilmelidir. İlk çocukluk yıllarında çocuğun sağlığını ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin kalıcı, telâfisi mümkün olmayan bozukluklara yol açtığı bilim adamlarınca ileri sürülüyor. Bu nedenle, çalışan annelerin çocuklarını korumaya yönelik şu tedbirlerin alınması gereklidir:

1. Doğumdan sonra yeterli süre çocuğunu emzirebilmesi ve onunla beraber olabilmesi için çalışan anneye 6 aya kadar ücretli izin verilmelidir.
2. Çalışan anneye, çocuğu okula gidinceye kadar, yarım gün çalışma olanağı araştırılmalıdır.
3. Çalışan anneye, doğumdan sonra 3 yıl ücretsiz izin verilme ve sonra tekrar işe alınma yolunda kolaylıklar sağlanmalıdır (43).

IV. SONUÇ

Görülüyor ki, Çocuk Hakları Bildirisi hukuk sistemimize etki etmiştir. Ancak, kanunlarımızda bu alanda bazı eksikler ve yetersizlikler vardır. Türkiye'de, yeni yasal düzenlemelere gidileceği bu dönemde, kanunlarımızdaki eksiklik ve yetersizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Bu tür yasal düzenlemeler yapılırken, hukuk, eğitim, psikoloji gibi alanlardaki bilim adamlarımız, araştırmalarıyla, önerileriyle kanun koyucuya yardımcı olmalıdırlar.

Kanunlarda sadece yeni hükümlerin yer alması da yeterli değildir. Kanunların uygulayıcısı durumunda olan kişilerin ve hâkimlerin de çocuk sorunları konusunda eğitilmeleri, ayrıca onlara yardımcı, yeterli sayıda sosyal asistanlar ve uzmanların yetiştirilmesi gereklidir.

D İ P N O T L A R

- (1) De Morsier, Jeanne-Marie Small: Le Mouvement international de protection de L'enfance (teksir edilmiş broşür), s. 1 vd.
- (2) De Morsier, s. 2.
- (3) Hegnauer, Cyril: Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, Bd. II. Abtl. I, Teilband 1: Das eheliche Kindesverhältnis, Bern 1964, Nr. 24, s. 306-307.
- (4) İnan, Ali Naim:: Çocuk Hukuku, İstanbul 1968, s. 81.
- (5) Dobler, Alois: Der völkerrechtliche Schutz des Kindes Diss, Zürich 1959, s. 25; İnan, Çocuk Hukuku, s. 81.
- (6) Dobler, agt., s. 25; De Morsier, agb, s. 6; İnan, Çocuk Hukuku, s. 82.
- (7) De Morsier, s. 6; Dobler, agt., s. 4; İnan, Çocuk Hukuku, s. 83.
- (8) Dobler, agt., s. 26.
- (9) Documentation concernant la Declaration de Geneve y compris les déclarations et chartes relatives aux drots de l'enfant adoptées.
- (10) Dobler, agt., s. 102.
- (11) Série documentaire de l'UISE, Geneve (Archive de l'UIPE), Nr. 1.
- (12) Zentralblatt für Vormundschaftswesen, Jugendgericht und Fürsorge Erziehung, Berlin, 1923-24, s. 172; Dobler, agt., s. 102, İnan, age., s. 97.
- (13) Documentation concernant la Declarations de Geneve, s. 3.
- (14) Bilge, Suat: İçtimai Meseleler Komisyonunun Çalışmaları ve Çocuk Hakları Beyannamesi, İnsan Hakları Dergisi, 1950, Sayı 44-45, s. 26; Dobler, agt., s. 106 vd.
- (15) İnan, Ali Naim: Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi, A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 1968, s. 17.
- (16) İsviçre Medenî Kanununun alınması nedenleri hakkında bkz., Velidedeoğlu, Türk Medenî Hukuku, Cilt I, Umumi Esaslar, 6. bası, s. 79 vd.
- (17) Hukukî eşitlik ilkesi, Anayasa'nın 13. maddesine göre uluslararası hukuka uygun olarak yabancılar bakımından kanunla sınırlandırılabilir. Örnekler için bkz.: Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, TMH, Cilt I, cüz 2 Şahsın Hukuku, 6. B., s. 35-45.
- (18) Kişiliğin korunması hakkında geniş bilgi için bkz. Velidedeoğlu, Şahsın Hukuku, s. 100 vd.
- (19) Medenî Kanuna göre çocukların korunması hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, Emine: Hâkimin Velâyeti Hakkında Müdahalesi, basılmamış doktora tezi, 1974, s. 68 vd.
- (20) Bu kanuna göre çocukların korunması hakkında geniş bilgi için bkz. İnan, Çocuk Hukuku, s. 36 vd.

- (21) Çocuğun Korunmasına ilişkin Kanun, tüzük ve yönetmelik hükümleri hakkında geniş bilgi için bkz. İnan, Çocuk Hukuku, s. 36 vd.
- (22) Nesebin düzeltilmesi hakkında bilgi için bkz. İnan, Çocuk Hukuku, s. 156 vd. Tekinay, Selâhaddin, Sulhi, Türk Aile Hukuku, İstanbul 1978, s. 409 vd.
- (23) Neseb, evlilik dışında doğan çocuğun ana babasının sonradan birbirleriyle evlenmesi veya hâkim hükmü ile düzeltilir. Ayrıca özel kanunlar yoluyla da (İdari yol) evlilik dışında doğan çocuğun nesebi düzeltilmektedir. Geniş bilgi için bkz., İnan, Ali Naim : Fıllı Birleşmelerle Bunlardan Doğan Çocukların Tesciline dair Kanun, Yönetmelik ve Sözleşmeler, Ankara 1965; Tekinay, age., s. 408 vd.
- (24) Evlilik dışında doğan çocuk ile babası arasındaki gayrisahih neseb ilişkisi tanıma ve babalık davası ile kurulur (MK. m. 291, 295). Geniş bilgi için bkz., Tekinay, age., s. 479 vd.; İnan, Çocuk Hukuku, s. 178 vd.
- (25) An. Mah. E. 1963/336, K. 1967/29 AMKD. Sayı 6, s. 26; An. Mah. E. 19673/337, K. 1967/31, AMKD. Sayı 6, s. 60; An. Mah. E. 1972/51, K. 1973/4, AMKD., sayı 11, s. 103.
- (26) Durant, Paul : La politique contemporaine de sécurité sociale, Paris 1953, s. 96.
- (27) bkz., İnan, Çocuk Hukuku, s. 53, dipnot 81.
- (28) Hegnauer, agkomm., Art. 275, Nr. 24, s. 306-307 den naklen.
- (29) Hinterkausen, Mechtild Trapp, Marianne / Weinöhl, Helmut : Die Regelung der elterlichen Gewalt nach der Scheidung, Dortmund 1975, s. 46 vd.
- (30) Tarakçıoğlu, Nureddin : Le contrôle de la puissance paternelle, Diss., Neuchâtel 1959, s. 17; Zens, Gisela : zur Reform der elterlichen Gewalt, AcP 1973, s. 540).
- (31) İnan, Çocuk Hukuku, s. 127.
- (32) 2HD., 28/12/1970, E. 7142, K. 7135 (TİK, 1971, I. Cilt, s. 25); HGK. 12/3/1975, E. 1973/2, 274, K. 328; HGK., 6/5/1972, E. 1971 - 12 - 515, K. 196 (İKİD., 1971 - 1975, Nr. 592, 594).
- (33) Tunç, Sevim : Türkiye'de Eğitim Eşitliği, Doktora Tezi Ankara 1969, s. 15 vd.
- (34) Çocuğun ana babasına karşı korunması hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, agt., s. 68 vd.; İnan, Çocuk Hukuku, s. 139 vd.
- (35) Geniş bilgi için bkz. Çağlayan, M. Muhtar : Fuhşiyata Tahrik, Fuhuş İçin Aracılık ve Kadın Ticareti Cürümleri, İst. Baro Der. 1955, Cilt XXIX, Sayı 4, s. 160 vd., İnan, Çocuk Hukuku, s. 50 - 51.
- (36) İş Kanununun çocukların çalışma şartları ile ilgili diğer hükümleri hakkında geniş bilgi için, bkz., İnan, Çocuk Hukuku, s. 57 vd.
- (37) Tekinay, age., s. 478.
- (38) Mnookin, Robert : Was stimmt nicht mit der formel Kindeswohl (FamRZ, 1975, s. 2 vd.).

- (39) Bowlby John: Mutterliebe und kindliche Entwicklung, Basel 1972, s. 60 - 70.
- (40) Müesseselerde Bulunan Korunmaya Muhtaç Çocukların Durumlarıyla İlgili Araştırma, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1970, s. 14.
- (41) Özel eğitime muhtaç öğrencilerden okula devam edenlerin sayısı Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Genel Müdürlüğünün Ekim 1980 de yayınladığı bültenden alınmıştır.
- (42) Onur, Esin: Suçlu Çocuklara Uygulanan Yaptırımlar, basılmamış Doçentlik Tezi 1979, s. 121.
- (43) Bazı ülkeler doğum ve doğum sonu izinlerini daha uzun bir süreye çıkarmışlardır. Örneğin doğum sonu izin süresi Federal Almanya, Fransa ve Danimarka'da 14 hafta; Avusturya'da 16 hafta, Finlandiya, Çekoslovakya, Macaristan, Demoratik Alman Cumhuriyeti ve Polonya'da 24 - 26 hafta, İsveç'te ise 7 aydır (Köksal, Orhan: Türkiye'de Çalışan Anneler ve Çocukları, Milliyet 16 Kasım 1980.